

Автором проаналізовані всі політичні тенденції, які вказаний період були помітні в середі студентів-русофілів, їх позиції в питанні територіальної належності рідного краю, відношення до політики центральної чехословацької влади та автономних правительств Подкарпатської Русі, результати організованих студентами політичних акцій, а також розкриті ряд нових та мало відомих фактів політичної історії Закарпаття (Подкарпатської Русі) даного періоду.

Ключевые слова: політична діяльність, студенти, русофіли, Подкарпатська Русь.

SUMMARY

POLITICAL ACTIVITY OF SUBCARPATHIAN RUSSOPHILE STUDENTS DURING THE PERIOD OF STATEHOOD CRISIS IN CZECHOSLOVAKIA IN 1938-1939

K. Kutsov (Uzhhorod)

This article based on archival and published sources, works of Ukrainian and foreign historians highlights and summarizes the political activity of Subcarpathian Russophile students during the period of statehood crisis in Czechoslovakia in 1938-1939. The author analyzed all political tendencies surrounding o Russophile students in that period, their position on the issue of territorial affiliation of native land, attitude to politics of Czechoslovakian central government and autonomous governments of Subcarpathian Rus, results of the students' political actions and uncovered a number of new and little known facts of political history of Transcarpathia (Subcarpathian Rus) during the specified time.

Keywords: political activity, students, Russophile, Subcarpathian Rus.

Надійшла до редколегії 11. 10. 2016 р.

УДК 94 (477+574) :327+339.9

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В ЕКОНОМІЧНІЙ ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ 1990-х РОКІВ

Панов В. О. (Ужгород)

У статті розглядається проблема створення на території Закарпатської області спеціальних (вільних) економічних зон у 1990-х рр. Аналізується зміст різноманітних проектів створення таких зон на території області та робиться спроба продемонструвати, що, незважаючи на економічну доцільність, ці проекти були заполітизовані, що призвело до їх втрати як ефективного інструменту залучення інвестицій та регіонального розвитку.

Ключові слова: спеціальна (вільна) економічна зона, СЕЗ «Закарпаття», автономія, економічний розвиток.

У суспільно-політичному просторі Закарпаття після Революції Гідності почастішали заклики до надання області статусу вільної економічної зони або ж відновлення тих пільг, які існували в СЕЗ «Закарпаття» з моменту її заснування й до 2005 р. Ці заклики цілком вписуються в європейський вектор розвитку нашої країни, який став незворотним після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Але ініціативи такого роду завжди стають предметом бурхливих суперечок, в яких суто економічна аргументація відходить на другий план, поступаючись історико-політичній та геополітичній риториці.

Надання бізнесу, зокрема іноземному, сприятливих умов для господарювання могло би стати драйвером економічної інтеграції України

в ЄС, поліпшило би ситуацію на ринку праці, стимулювало б надходження іноземної валюти у вигляді інвестицій. Автор статті й сам неодноразово закликав до відновлення повноцінної діяльності СЕЗ «Закарпаття» – з огляду на ті позитивні зрушення, які відбулися завдяки їй в економіці області [8]. Водночас, далеко не всі подібні ініціативи обмежуються відновленням податкових чи митних пільг для виробників у рамках СЕЗ «Закарпаття». У деяких із них містяться значно ширші вимоги, наприклад, створення ВЕЗ на території цілої області із запровадженням митного контролю на її кордонах. Або лунають заклики до імплементації результатів обласного референдуму 1991 р., які передбачали би автономію області, зокрема економічну. Зрозуміло, що в умовах

гібридної війни з Російською Федерацією і посилення реваншизму в деяких сусідніх державах такі заклики викликають гостру реакцію націонал-демократичних сил області та України в цілому, які таврують подібні ініціативи як «розпалювання сепаратистських настроїв».

Коріння дискусій про спеціальні (вільні) економічні зони в області сягає останніх років перебування України в складі СРСР. У статті буде зроблено спробу розглянути еволюцію цих дискусій у 1990-х рр. та проаналізувати їхні політичні та економічні передумови і наслідки.

Ще до проголошення незалежності України в області почалися запеклі дебати щодо майбутнього статусу краю, в яких питання економічного розвитку займали не останнє місце. З самого початку цих дискусій вони були тісно переплетені з проблемами розподілу повноважень між центром та регіонами, питаннями ідентичності та історичної пам'яті, а також і з перспективами геополітичних змін у Центрально-Східній Європі.

Однією з провідних візій майбутнього Закарпаття на початку 1990-х рр. була ідея автономії. Її радикальна версія, відображена, наприклад, у прийнятій на засіданні Товариства карпатських русинів 29 вересня 1990 р. «Декларації про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки», заперечувала правильність і законність законодавчих актів ВР СРСР та УРСР 1945-1946 рр. про возз'єднання Закарпатської України з УРСР, а єдино законними і чинними визнавала рішення про утворення 8 жовтня 1938 р. автономної Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини [3, с. 430].

Економічним виміром автономістського проекту було надання Закарпаттю статусу спеціальної (вільної) економічної зони. Вперше ця ідея знайшла своє розгорнуте відображення в розробленому обласною Радою народних депутатів проекті положення «Про зону спільного підприємництва «Закарпаття»», опублікованому в газеті «Закарпатська правда» від 30 листопада 1990 р. Положення передбачало функціонування зони спільного підприємництва в режимі митної та спеціалізованої зони з подальшим переростанням у вільну економічну зону [10, с. 1]. Безперечно, створення зони зі спеціальним режимом економічної діяльності на території області могло би послугувати потужним поштовхом для її розвитку. Але автори проекту надмірно розширили функції й цілі зони. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (він хоч і був прийнятий 1993 р., але враховував усталену світову практику діяльності таких зон) визначає метою створення спеціальних (вільних) економічних зон «залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької

діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України» [4]. Хоча в указаному вище проекті було спеціально наголошено, що «політичних цілей створення зони не переслідує», він виводив її цілі за межі суто економічної діяльності. Ним передбачалося, що цілями створення зони є «більш ефективне регулювання міграційних процесів» та «вирішення важливих гуманітарних проблем, зокрема, повніше задоволення проблем національних меншостей (угорської, румунської, словацької, німецької)» [10, с. 1]. Пропонувалося розмежувати на території області союзна, республіканську та комунальну власність і створити комісію з питань компенсації втрат, пов'язаних з експлуатацією союзна інфраструктури, екологічно шкідливих об'єктів, дислокацією військових частин на території області. У проекті також зазначалося, що виключне право володіння, користування та розпорядження землею та її надрами, водою й т. д. належить населенню, яке проживає на території зони, і від його імені здійснюється обласною Радою народних депутатів. Найвищим органом влади (не управління, а саме «влади») у зоні проголошувалася Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Проект містив і низку відверто абсурдних положень. Так, у ньому передбачалося запровадження митного кордону та митних зборів з громадян за право в'їзду і тимчасового перебування на території області [10, с. 2]. Такі функції не притаманні для спеціальних (вільних) економічних зон, а їх виконання потребувало би надання місцевим органам влади суттєвих додаткових повноважень.

На сесії 18 грудня 1990 р. Закарпатська обласна Рада народних депутатів звернулася до Верховної Ради, Кабінету міністрів України з пропозицією про створення в адміністративно-територіальних межах області зони вільного підприємництва відповідно до описаного вище проекту. Автори пропозиції виходили з унікального економіко-географічного положення Закарпаття в Європі. За їхнім задумом, область мала б стати локомотивом інтеграції України у світові економічні структури, а створення зони сприяло би поширенню в ній передового зарубіжного досвіду [6, с. 1].

Із проголошенням незалежності України дискусії навколо питання про майбутній статус Закарпаття у складі незалежної України розгорнулися з новою силою. Чільне місце в них посіло питання про економічний статус області. У вересні 1991 р. питання про автономний статус краю мало бути винесене на розгляд VII позачергової сесії обласної ради народних депутатів, яка

з перервами тривала до 31 жовтня. Проти автономії Закарпаття виступили націонал-демократичні сили краю, які влаштували пікетування обласної ради з вимогами її розпуску. Під тиском пікетувальників питання про автономію 28 вересня 1991 р. було розглянуто з точки зору «статусу Закарпаття в незалежній Україні» [3, с. 431]. Наприклад, у своїй заяві-зверненні від 29 жовтня 1991 р. представники закарпатської освіти, науки й культури виклали три засади статусу Закарпаття у складі України. По-перше, Закарпаття – складова суверенної України, частина її єдиного економічного простору. По-друге, Закарпаття – батьківщина значної кількості угорців, румунів, німців і т. д., яким слід створити оптимальні умови для реального самоврядування. По-третє, надання Закарпаттю статусу зони вільного підприємництва повинно закріплюватися утвердженням реального самоврядування. Автори цього звернення одним із ключових завдань за умов наростання політичної конфронтації вважали самовизначення народногосподарського комплексу краю в економічному та соціальному житті, зокрема негайне надання області статусу зони вільного підприємництва [1, с. 6].

31 жовтня було скликане нове засідання обласної ради, на якому за відсутності пікетувальників ухвалюється рішення про проведення разом із президентськими виборами референдуму про автономний статус Закарпаття. Фактично напередодні перших президентських виборів та референдуму про незалежність населення Закарпаття було розділене на два протилежні табори, і одним із маркерів цього поділу було ставлення до питання про створення спеціальної (вільної) економічної зони. Перший табір об'єднував сім національно-культурних товариств краю і ті сили, що їх підтримували. Вони виступали за надання Закарпаттю спеціального самоврядного статусу, в межах якого національні меншини краю зможуть утворити адміністративно-територіальні автономії. Ідею автономії краю підтримувала й партійна номенклатура області. Протилежний табір представляли націонал-демократичні сили краю, які об'єдналися навколо Народного Руху України (НРУ) та інших організацій і утворили в березні 1992 р. Українську народну раду Закарпаття [3, с. 431].

1 грудня 1991 р. 78% закарпатців дали позитивну відповідь на запитання обласного референдуму «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало із закріпленням у Конституції України статус спеціальної самоврядної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило у будь-які інші адміністративні утворення?». Враховуючи результати волевиявлення, робоча комісія облвиконкому розробила проект закону «Про спеціальну адміністративну територію Закарпаття», в якому одним із принципів спеціального

адміністративного самоврядування було визначено «господарсько-економічну самостійність та право вибору форм її реалізації», тобто надання області широких прав в економічній сфері (встановлення розмірів податків та порядку їх стягнення, визначення платежів за користування природними ресурсами, встановлення системи квот та ліцензій і т. д.) [5, с. 4]. 6 березня 1992 р. Закарпатська обласна рада вирішила просити ВР України прийняти цей Закон та визнати національність русинів. Однак рішення обласної ради не знайшли позитивної підтримки в Києві, крім президентського Указу про створення на території області вільних економічних зон [3, с. 432].

Прихильники цих проектів вважали, що завдяки особливому режиму господарської діяльності область зможе покращити свій добробут, повернути контроль над природними ресурсами, транзитним потенціалом, надрами, пом'якшити болючі наслідки ринкових трансформацій. Вони відкидали як нібито пропагандистську і нав'язану з Києва тезу про несамодостатність краю і вважали, що Закарпаття може бути самодостатнім або навіть донорським регіоном за умови надання йому максимального економічного та адміністративно-територіального суверенітету (автономії чи самоуправління) [11, с. 9-10]. Відповідно, небажання уряду давати «зелене світло» цим проектам сприймалося як свідомо політика, спрямована на покарання закарпатців за прагнення до автономії, висловлене на референдумі 1991 р. [11, с. 43].

З іншого боку, ці ініціативи, в яких поняття «спеціальна (вільна) економічна зона» часто трактувалося надзвичайно широко, із занепокоєнням та пересторогою (інколи, можливо, перебільшеними) сприймалися представниками націонал-демократичних сил України, і це зрозуміло: країна щойно здобула незалежність, в ній у складних умовах розпочався процес державного будівництва, гостро стояла проблема сепаратизму в Криму, тож будь-які натяки на особливий статус чи автономію сприймалися болісно – як прояви сепаратизму, тим більше що вони підігрівалися й із-за меж України. В їхній оцінці питання автономії (зокрема й економічної) слугувало лише ширмою для намагань представити інтереси обласних еліт та ревізійоністських сил сусідніх країн. В. Піпаш так формулює поширений на початку 1990-х рр. погляд на ідею автономії: «Перелякавшись демократичних тенденцій у столиці, прагнучи не допустити їх поширення на Закарпаття, комуністична влада області побачила свій порятунок у тому, аби воно отримало статус автономії, тобто стало комуністично-номенклатурним «заповідником, незалежним від процесів, які відбувалися по всій Україні» [9, с. 20]. Подібну оцінку дає і Ю. Остапеч: «Скориставшись політичною невизначеністю в центрі та історичною особливістю Закарпаття,

місцева номенклатура, прагнучи розширити свої права і повноваження, пропонує різні проекти щодо майбутнього Закарпаття в суверенній Україні – автономії, самоврядної території, вільної економічної зони тощо» [3, с. 430].

Як зазначає В. Піпаш, діяльність автономістів (В. Піпаш вживає термін «сепаратисти») базувалася на трьох «китах». Перший: корінні закарпатські українці є не частиною українського народу, а окремим східнослов'янським народом – русинами. Перший «кит» породжував другого: позаяк закарпатці – це окремий народ, то існує необхідність «відновлення» автономії краю (лунали заклики і про «вихід» зі складу України). Третій «кит»: на Закарпатті повинно бути створено «зону вільного підприємництва», або «вільну економічну зону» [9, с. 24]. В. Піпаш висловив думку про те, що пропозиції створення в області зони зі спеціальним режимом економічної діяльності завжди розглядалися їх ініціаторами в контексті розширення повноважень області та набуття нею вищого рівня самоврядування.

На початку 1990-х рр. держава, з огляду на світовий досвід, розраховувала, що спеціальні (вільні) економічні зони в Україні допоможуть залучити іноземні інвестиції, стимулювати розвиток окремих територій та експорт товарів і послуг, залучать нові технології та прискорять соціально-економічний розвиток усієї України. З метою впровадження цього досвіду в масштабі всієї країни в жовтні 1992 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про загальні підстави створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», яким створювалися підстави для заснування спеціальних (вільних) економічних зон – як «частин території України, на яких встановлюється та діє спеціальний правовий режим економічної діяльності». Для цього на території СЕЗ національні та іноземні юридичні й фізичні особи дістали право на «пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності» [4].

Після прийняття цього Закону зусилля зі створення на території Закарпатської області вільної економічної зони активізувалися. У квітні 1993 р. Закарпатська обласна рада народних депутатів та ОДА внесли підготовлений робочою групою пакет документів щодо створення спеціальної (вільної) економічної зони в Закарпатській області «Європа-Центр» до Кабінету Міністрів України. Автори вважали створення такої зони ефективним шляхом виходу з кризи, який максимально враховував специфіку області та її реальний економічний потенціал. І хоча вони стверджували, що проект повністю відповідав тим розробкам, які здійснювалися в області протягом попередніх років (мова йде про «Положення про зону вільного підприємництва «Закарпаття» та про Проект Закону «Про спеціальну самоврядну адміністративну

територію Закарпаття»), він був розроблений відповідно до нового Закону 1992 р. і позбавлений найбільш контроверсійних норм, а отже, вже значно меншою мірою викликав заперечення з боку націонал-демократичних сил (хоч і удостоївся з їхнього боку критики за пропагування «сепаратизму, відрубності та засилля партократів») [12, с. 3]. Втім, цей проект, як і попередні, не було реалізовано.

За перші шість років дії Закону в Україні було створено лише одну СЕЗ – в Криму, згідно з відповідним наказом Президента від червня 1995 р. Щодо Закарпаття, то в середині 1990-х рр. пристрасті навколо питання вільних економічних зон у краї трохи вщухли. Окремі прихильники автономістського напрямку пов'язують це з усталенням державності та, відповідно, послабленням руху «політичного русинства» [9, с. 32].

Справжній бум створення СЕЗ розпочався 1998 р.: за подальші 4 роки в країні з'явилися відразу 11 зон, під кожною з яких приймався окремий закон, яким визначався порядок функціонування зони, особливості режиму, пільг у ній і т. д. Зокрема, Указом Президента України від 9 грудня 1998 р. № 1339 «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»» терміном на 30 років було створено СЕЗ «Закарпаття» (розпочала свою роботу 9 січня 1999 р.). Створення такої зони зі спеціальним режимом економічної діяльності не викликало бурхливих суперечок в області насамперед тому, що новостворена СЕЗ за своїм масштабом та глибиною не йшла ні в яке порівняння із проектами вільних зон початку 1990-х років, адже вона охоплювала лише невеликі території Ужгородського та Мукачівського районів області загальною площею 737,9 га і створювалася для виключно економічної діяльності. Отже, в жодний спосіб вона не могла становити загрозу суверенітету України, що було принциповим побоюванням національно-демократичних сил стосовно проектів початку 1990-х років.

Водночас, як і в проектах спеціальних економічних зон, розроблених закарпатськими автономістами на початку 1990-х років, новостворені СЕЗ були в намірах їхніх творців не стільки інструментами економічної політики, скільки засобом досягнення партикулярних політичних та економічних цілей. Якщо проекти початку 1990-х рр. мали на меті гарантувати економічну базу автономії або ж, як вважають їхні опоненти, забезпечувати контроль місцевої політичної еліти за ресурсами краю під прикриттям турботи про його економічний добробут, то причиною буму створення СЕЗ після 1998 р. аналітики схильні вважати подальше зрощення бізнесу і влади – процесу, започаткованого ще до постановня незалежної України, але такого, який набув чітко виражених форм у роки президенства Л. Кучми.

На той момент СЕЗ виконували дві функції.

Перша – це залучення іноземних інвестицій та капіталізація всередині країни внутрішніх фінансових ресурсів. Друга функція дозволяла «наближеним» до влади бізнесменам забезпечити та підтвердити свій владний статус. Ті з українських бізнесменів, хто зорієнтувався у можливостях розвивати свій бізнес більш рентабельно, використовуючи зокрема й можливості СЕЗ, мали конкурентні переваги на виборах. Краще зорієнтуватися в таких можливостях змогли на Сході країни, проте після Помаранчевої революції нова влада прийняла рішення похитнути позиції успішного та колись провладного бізнесу шляхом ліквідації механізмів стимулювання бізнесу на території СЕЗ. Така політика завдала величезної шкоди всім суб'єктам СЕЗ і територій пріоритетного розвитку (ТПР), що функціонували в їхніх межах, оскільки зрештою підірвала довіру інвесторів до української влади на довгі роки.

Аналіз змісту пропозицій про створення на території Закарпаття спеціальних (вільних) економічних зон демонструє, що ідеї створення на території Закарпатської області або окремих її частин зон зі спеціальним режимом економічної діяльності із самого початку були обтяжені політичними інсинуаціями та *de facto* позбавлені свого початкового економічного сенсу. Якщо прихильники таких зон вбачали в їх створенні економічний інструмент для реалізації реального самоврядування (або ж автономії) Закарпаття, чим така зона (в класичному розумінні) бути не могла в принципі, то для значної частини закарпатського соціуму тісна прив'язка таких зон до питання автономії була абсолютно неприйнятною. У наданні спеціального економічного статусу області представники державницьких сил часто вбачали засіб захисту інтересів обласної партноменклатури або навіть спроби відокремлення області від решти України. Для них надовго утвердилася стійка асоціація між різного роду проектами «зон» та ідеєю автономії Закарпаття. У цих дискусіях справжнє значення вільних (спеціальних) економічних зон як інструментів залучення інвестицій, створення робочих місць та поживлення експорту було вихолощене і спотворене до невпізнання. Попри заявлену економічну мету створення таких зон, вони завжди були тісно пов'язані з політичними та економічними інтересами окремих груп та сил. Така

політична обумовленість зрештою стала причиною невдач описаних вище проєктів. Спроби створення зон початку 1990-х рр. були відверто прив'язаними до ідеї автономії області, а отже, наразилися на опір з боку націонал-демократичних сил краю та уряду країни.

Загальна ідея створення СЕЗ в Україні, як точок економічного зростання, на противагу ефективному світовому досвіду та результатам їхньої діяльності в інших країнах, до моменту ліквідації пільг була занадто заполітизована та неприйнятна для уряду, що врешті-решт призвело до їх втрати як ефективного інструменту залучення інвестицій та регіонального розвитку. Незважаючи на те що прецеденти зловживань було зафіксовано тільки в одній СЕЗ в одному регіоні України, проводилася серйозна інформаційна кампанія щодо дискредитації всіх СЕЗ і територій пріоритетного розвитку, наводилися аргументи, за якими такі зони нібито функціонують виключно на догоду молодому українському олігархату та «наближеним» до попередньої влади осіб, ставши майданчиками для легалізації капіталів та ухиляння від сплати податків. Управлінське рішення тодішньої влади щодо скасування 2005 р. пільг для суб'єктів СЕЗ призвело до втрати конкурентоспроможності цих територій. Воно базувалося не на економічних висновках чи юридичному аналізі, а на політичних настроях та інтересах окремих владних груп, які прагнули зміцнити свої позиції на політичній арені.

На думку О. Єгорової, Україна є чи не єдиним негативним прикладом використання такого надзвичайно ефективного інструменту як СЕЗ; вирішальними чинниками такого стану справ були непослідовність державної політики, заполітизованість підходів до цього економічного інструментарію, волюнтаризм політичних еліт [2, с. 273]. У підсумку з прикритістю доводиться констатувати, що через переважання політико-економічних інтересів окремих груп та сил над інтересами держави в цілому, що було помітно в будь-яких проєктах створення зон з особливим режимом економічної діяльності, цей успішний в усьому світі інструмент економічного зростання був значною мірою дискредитований в очах як частини еліт нашої країни, так і закордонних інвесторів та партнерів України.

1. До всіх закарпатців! Голові Верховної Ради України!: [заява-звернення] // Новини Закарпаття. – 1991. – 29 жовтня. – С. 6.
2. Єгорова О. Політичні аспекти застосування спеціальних правових режимів економічної діяльності в Україні / О. Єгорова // Науковий вісник УжНУ. Серія: Політологія. Філософія. Соціологія. – Вип. 9. – 2008. – С. 273-278.
3. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура: [україномовний варіант українсько-угорського видання] / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редкол. Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. – Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. – 720 с.
4. Закон України «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»

- від 13 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – С. 676.
5. Закон України (проект) «Про спеціальну самоврядну адміністративну територію Закарпаття» // Новини Закарпаття. – 1992. – № 13, 1 лютого. – С. 4-5.
  6. Звернення до Президії Верховної Ради України. Закарпатська обласна Рада народних депутатів, м. Ужгород. 27 вересня 1991 р. // Новини Закарпаття. – 1991. – 2 жовтня. – С. 1.
  7. Марчак Д. Плохие решения: Как построить самую бедную страну Европы. 7 экономических решений украинской власти, которые имели наиболее катастрофические последствия для экономики страны. [Електронний ресурс] / Д. Марчак, Н. Мягкий, А. Ярошук // VOX Ukraine. – 2016. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/longreads/poor-country/#rec7934929>.
  8. Панов В. Кожному новому уряду в Україні потрібно робити щеплення від інвестфобії. [Електронний ресурс] / В. Панов // УА-Репортер. – 2016. – 17 жовтня. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/205800>.
  9. Піпаш В. Феномен регіонального сепаратизму в Закарпатті: ідейні джерела, передумови та діяльність / В. Піпаш. – Мукачево: Карпатська вежа, 2009. – 36 с.
  10. Положення про зону спільного підприємництва Закарпаття (проект) // Закарпатська правда. – 1990. – 30 листопада. – С. 1-2.
  11. Рушак М. Ю. Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991-2004 годах: экономический упадок, развал аграрного сектора, губительное использование природных ресурсов, крах социальной защиты населения, политика ассимиляции русин, нарушение прав коренного населения / М. Ю. Рушак, В. И. Падык. – Ужгород: Издательство В. Падыка, 2004. – 56 с.
  12. Чи буде зроблено завершальний крок? // Новини Закарпаття. – 1993. – № 59, 22 квітня. – С. 3.

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМА СОЗДАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ (СВОБОДНЫХ) ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ЗАКАРПАТЯ 1990-х ГОДОВ

Панов В. А. (Ужгород)

В статье рассматривается проблема создания на территории Закарпатской области специальных (свободных) экономических зон в 1990-х гг. Анализируется содержание разнообразных проектов создания таких зон на территории области и предпринимается попытка показать, что, несмотря на экономическую целесообразность, эти проекты были заполитизированы, что привело к их потере как эффективного инструмента привлечения инвестиций и регионального развития.

Ключевые слова: специальная (свободная) экономическая зона, СЭЗ «Закарпатье», автономия, экономическое развитие.

SUMMARY

PROBLEM OF CREATION OF SPECIAL (FREE) ECONOMIC ZONES IN THE ECONOMIC HISTORY OF TRANS-CARPATIA IN THE 1990s

V. Panov (Uzhhorod)

The article considers the problem of creation of special (free) economic zones on the territory of Transcarpathia in the 1990s. The author analyzes a content of various projects on creation of such zones and undertakes an attempt to demonstrate that despite economic ratio those project were politicized, that caused the loss of them as an effective instrument of investment involvement and regional development.

Keywords: special (free) economic zone, free economic zone «Transcarpathia», autonomy, economic development.

Надійшла до редколегії 21. 11. 2016 р.